

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIIY-TEORIIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

QARAQALPAQSTANDA BILIMLENDIRIW TARAWINIŃ RAWAJLANIWI BASQISHLARI HÁM REFORMALAR NÁTIYJELERI

B.Ótegenov

*Ájiniyaz atındaǵı Nókis Mámleketlik
Pedagogikalıq Institutınıń Social-
gumanitar pánlerdi oqıtıw metodıkası
(Tariyx) qanıygeligi 1-kurs
magıstrantı*

Búgingı kúnde jáhannıń ırı ılımiy orınlarında bilimlendiriw sisteması rawajlandırıw hám olarǵa reformalardı kúndelikli turmısqa keńen jaydırıw juzesinen qatar ılımiy-izertlew isleri alıp barılmaqta. Bilimlendiriw sistemasın rawajlandırıwdıń paydalı usılların qalıplestiriw, integratsiya protsesslerinde bilimlendiriwdiń rolın jánede kúsheytıw, bilimlendiriwge úlken tásir kórsetetuǵın sotsiallıq, ekonomikalıq hám sıyasıy ózgerislerdi analiz etiw hám olar tıykarında jańa strategiyalardı islep shıǵıw ústinlik baslamalardan birı esaplanadı. Olardıń maqseti bilimlendiriw tarawındaǵı qárejetler hám sıpatınıń optimallıǵın asırıw, mámlekettin jáhán dárejesinde básekeleslıǵın támiyinlewden ibarat.

Ózbekıstan Respublikası Prezıdentinıń 2017 jil 7 fevraldaǵı PF- 4947-sanlı «Ózbekstan Respublikasınıń jánede rawajlandırıw boyınsha Háreketler strategiyası haqqında»ǵı hám 2018 jil 5 sentyabrdeǵı PF-5538-sanlı «Xalıq bilimlendiriw tarawın basqarıw sisteması jetilistiriw boyınsha qosımsha ıs-ilajlar haqqında»ǵı Pármanları, 2017 jil 26 sentyabrdeǵı PQ-3289-sanlı «Pedagog kadrlardı tayarlaw, xalıq bilimlendiriwı xızmetkerlerin qayta tayarlaw hám olardıń qanıygeligin asırıw sistemasın jánede jetilistiriw ıs-ilajları haqqında»ǵı, Qararlardı hám tarawǵa tıyisli basqa normativ-huqıqiy hújjetlerde belgilangan wazıypalardı ámelge asırıwda Qaraqalpaqstan bilimlendiriw tarawın elede rawajlandırıw máselesi alǵa qoyılǵan.

Qaraqalpaq xalıqı tıykarınan óziniń bay mádeniyatı, úrip-ádet hám dástúrleri menen ózine tán orın tutıp kelgen. Sonıń menen birge qaraqalpaqlar arasınan kóplep ılım-bılım zıyalıları hám jetisip shıqqan. Olar qaraqalpaq xalıqınıń sotsial-ekonomikalıq, mádeniy hám jámiyttin túrli tarawları rawajlanıwına úlken úles qosıp kelgen.

Maǵlıwmatlardan kelip shıqqan halda sol jılları Qaraqalpaqstanda ulıwma bilim dárejesine názer taslasaq. 1965-jılı joqarı maǵlıwmat alıw ushın kópshilik respublikamızdaǵı sol waqıttaǵı birden-bir joqarı oqıw ornı Nókis máleketlik

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGİYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMİY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

pedagogikalıq institutına xújjet tapsıratuğın bolđan. Ol jerde 1965-1966 oqıw jılında tek ǵana 4,6 mıń student bolıp, jaslardıń 3,9 mıńı orta arnawlı oqıw orınlarında, ulıwma bılım beriw mekteplerinde 137,9 mıń adam oqıǵan. Eger jaslardıń azǵana bólegi respublikadan tısqarı basqa qalalardaǵı oqıw orınlarında tálim alǵanın esapqa alatuğın bolsaq ulıwma joqarı hám orta arnawlı bılım alıw imkanıyatı da, sawatxanlıǵı da tómen bolǵanın kórsetedi. Ulıwma xalıq sanı 1970-jılǵa kelip 700 mıńnan asqan edi, bul kórsetkish jıldan jılǵa asıp barar edi [1].

Respublika boyınsha tek ǵana 4 ılım doktori, 96 ılım kandidatı jumıs islegen, bunday jaǵday óz gezeginde respublikamızdıń sotsiallıq-ekonomikalıq rawajlanıwına kerı tásir etip otırdı.

Burıńǵı SSSRda 1960 jıllardıń aqırı hám 80 jıllardıń baslarındaǵı ózgerisler 1984 jıldı bılımlendırıw reforması menen tamamlandı. «Ulıwma bılımlendırıw hám kásip-óner mekteplerin reformalawdıń tıykarǵı baǵdarları» 11 jıllıq bılımlendırıwdı engiziw ámelge asırdı, balalarga 6 jastan baslap bılım beriwdi jolǵa qoydı. Mekteplerdiń jetispewshılıǵına tıyısı sıyımlıqtan artıq oqıwshılardı qabil etiw jaǵdayları ushırasqanı sebepli oqıwshılarga beriletuğın bılımler tolıq ózlestirilmegenligi kórindi. Sebebi reformada kórsetilgen joqarı qamtıw 1100-1200 oqıwshı etip kórsetilgen edi. Bıraq ayırım mekteplerde 2500-3000 oqıwshı bılım alıwǵa májbur bolǵan.

Jergilikli byudjet esabınan mektepke shekemǵı bılımlendırıw mekemelerin rawajlandırıw hám tárbiyalanıwshılar sanın 15640 ke jetkeriw rejelestirilgen edi. Sonıń ushin joqarı hám orta arnawlı bılımge iye qanıygelerdi tayarlap shıǵarıwdı jánede kóbeytiw, sonıń menen birge 1981 oqıw jılında 8410 jumisshi qanıyge tayarlap awıl xojalıǵın rawajlandırıwda úles qosıwdı tıykarǵı wazıypa sıpatında belgilenedi. Álbette, bul protsesste sawatlılıq dárejesin kóteriw ushin kadrlar máselesine úlken ahimiyet berilip, oraydan qanıygeler alıp kelingeni.

Ózbekstan Respublikası ǵárezsizligin qolga kırıǵızgennen keyinde bir qatar ózgerisler hám reformalar ámelge asırıldı. Burıńǵı awqam quramına kırıgen respublikalar ishinde birinshilerden bolıp, Ózbekstan Respublikasının Olıy Keńesi 1992 jil 2 iyulde «Bılımlendırıw haqqında»ǵı Nızamın tastıyıqladı. Bul hújjetinde bılımlendırıw tarawındaǵı mámleket sıyasatınıń tıykarǵı prinspleri, bılımlendırıw sistemasın, onın basqarıw quramı, pedagog xızmetkerlerdiń haq-huqıqları, mınnet hám juwapkershilileri anıq belgilep berildi. Sonday-aq, bul kerekli mámleket hújjetiniń qabil qılınıwı bılımlendırıw tarawında ámelge asırılatuğın barlıq reformalardıń mazmunı hámde huqıqıy girewı edi.[2]

1993- jılı 2-sentyabrde elimizde kırıll álipbesinen latin jazıwına ótiw haqqında Olıy Májlistiń sessiyasında nızam qabil etildi.Usı nızam tıykarında Qaraqalpaqstan

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIIY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

Respublikası Mınıstrler Keńesi 1993-jılı 8-sentyabrde qaraqalpaq tilinde jańa latin jazıwına ótiw tuwralı qarar kabil etti hám ilimiy Komıssiya dúzildi. Nátiyjede latin jazıwına ótiwdiń tıykarları, yaǵnıy qaraqalpaq tiliniń imlá-qaǵıydalarınıń jıynaǵı islendi. Ol 1994-jıldıń 30-dekabrinde Qaraqalpaqstan Respublikası Mınıstrler Keńesiniń qararı menen qabıllandı. (3)

Bul qarardıń qabil etiliwı menen mekteplerde, orta arnawlı oqıw orınlarında, joqarǵı oqıw orınlarında latin imlasınıń tıykarında qaraqalpaq imlásın úyreniw jolǵa qoyıldı. Endi latin jazıwında sabaqlıq kitaplar menen támiyinlew máselesi turdı.

Sonıń menen birge mektep hám orta arnawlı bilimlendiriw mekemelerin sapalı kadrlar menen támiyinlew maselesinde mámleket tárepinen bir qatar bilimlendiriw tarawın túpten reformalaw is- ilajları hám qararlar shıǵarıldı.

«Bilimlendiriw haqqında»ǵı (1997 jil 29 avgust) nızamı (jana redaksiyada) hám Kadrlar tayarlaw milliy dástúri 1991-1997 jillar dawamında mámleketimizde ámelge asırılǵan tálim-tarbiya sistemasındaǵı reformalar natıyjesi boldı.

Ózbekstan Respublikası Wazırlar Mekemesiniń 1998 jil 24 fevraldaǵı «Akademik litseyler hám kásip-óner kolledjlerin shólkemlestiriw hám olardıń jumısların basqarıw haqqında»ǵı 77-qararı, Ózbekstan Respublikası Wazırlar Mekemesiniń 1998 jil 13 maydaǵı «Ózbekstan Respublikası orta arnawlı, kásip-óner bilimlendiriwın shólkemlestiriw is-ilajları haqqında»ǵı qararlarinan soń orta arnawlı, kásip-óner bilimlendiriw baǵdarı boyınsha belgili ózgerisler payda boldı. Áne solay etip 1998 jıldan baslap akademik litsey hám kásip-óner kolledjleri tájiriye sıpatında jumıs alıp bara basladı.

Qaraqalpaqstan Respublikası bilimlendiriw sisteması tez pát penen rawajlanıwı ekonomika ushin tıykar bolıp xızmet qıladı. Sonday-aq zamanagóy bilimlendiriw sistemasınıń maqseti respublikanı hám pútkil mámleketti joqarı tájriyebelı qanıygeli kadrlar, oqımışlı, mádeniyatlı puxaralar menen támiyinlewden ibarat. Qaraqalpaqstan bilimlendiriw sisteması dúnyanıń jetekshı bilimlendiriw oraylarına integratsiya qılıw protsessinde reformalardıń bilimlendiriw mekemeleri rawajlanıwında tutqan ornın anıqlaw zárurlıǵı tuwıladı. Sol sebepten bilimlendiriw mazmunınıń regionallıq hám jergilikli quramlıq bólimleriniń kerekli teńsalmaqlıqtı izlew en zárurlik ahımıyetli másele bolmaqta.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dızımı.

1. Ózbekiston Respublikası Prezidentining 2011 yıl 20 maydaǵı «Olıy tálim muassasalarıning moddiy- texnik bazasını mustahkamlash va yuqori malakali mutaxassislar tayorlash sifatını tubdan yaxshilash chora-tadbirları tógrısında»ǵı qararı// Xalq sózi, 2011 yıl 20 may, № 100 (5267).

**«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGİYASI,
ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI
HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI»
ATAMASINDA XALIQ ARA LIQ ILIMY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI**

2. Narodnoe xozyaystvo karakalpakskoy ASSR. Statisticheskıy sbornık. N. 1971.
3. Qaraqalpaqstan XIX ásirđin ekinshı yarımınan XXI ásirge shekem. Nókis: Qaraqalpaqstan, 2003. 510- bet.